

31. A RENESZÁNSZ KULTÚRA KEZDETEI MAGYARORSZÁGON

<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/141.html>

A verseny anyagát képezik a **Pethőné Nagy Csilla Irodalom 9. II. fejezetében** az alábbi fejezetek: Humanizmus és a reformáció Magyarországon – Janus Pannonius költészete – A reformáció százada – Balassi Bálint költészete.

A reneszánsz magyar irodalma

A reneszánsz Magyarországon:

A reneszánsz Európában az 1350-es évektől az 1600-as évekig tartott. Magyarországon mintegy 100 évvel később Mátyás király udvarában jelent meg. **Itália után Magyarországon jelentkezett először!!!** A magyar reneszánsz első korszakát a 15. században élte. **Legfőbb sajátossága, hogy a polgárság helyett a humanista papok, a királyi kancellária tagjai a képviselői.** Szűk körre terjed ki, egy-egy humanista kör köré csoportosul, például Mátyás udvara, Nagyvárad és Pozsony. A magyar reneszánsz latin nyelvű, az itáliai hatás érvényesül. Mátyás felesége, **Aragóniai Beatrix** révén itáliai humanisták érkeznek Mátyás udvarába, mint **Antonio Bonfini** és **Galeotto Marzio**¹ (**Janus Pannonius iskolatársa volt**). Mindketten történétírók. Ebben a korszakban épül a visegrádi palota és a **Bibliotheca Corviniana**, ahol a híres corvinákat (kódexeket) érizték. Mintegy 3000 corvina volt ott valaha (azért ez a név, mert a Hunyadi család a római Valerianus Corvinustól eredezteti magát, a corvus magyarul hollót jelent, s ezért van a Hunyadiak címerében e madár). Ezek a kódexek latin, görög, héber, arab nyelvű könyvek voltak nagyrészt. Sok elveszett 1526-ban, amikor a török elfoglalta Budát, felégette, persze a Várat megkímélték.

Mátyás király figyelmét a reneszánsz képzőművészet alkotásaira először a pécsi püspök, **Janus Pannonius** hívhatta fel. A keresztény vallás a középkor után háttérbe szorult. 1517-ben elindul a reformáció, amelynek következtében megerősödik a kereszténység, és ez Magyarországra is eljut. A nemzeti nyelvek szerepe megnő, felismerték, hogy a kultúra, a műveltség és a vallás csak a nemzet nyelvén terjedhet el igazán. Ezt a folyamatot nagyban elősegítette a könyvnyomtatás elterjedése. Ekkor jelennek meg az első teljes Biblia-fordítások. Magyarországon később kezdett kialakulni a polgárság, így helyette a reneszánsz nemesség alakult ki. Ez volt a lemaradásunk Európához képest. Hazánk folyamatosan harcol a török ellen, feudális anarchia van ebben a korszakban. Magyarország három részre szakad. Janus Pannonius volt az első reneszánsz költőnk, akit Európában is ismertek és elismertek.

A magyar reneszánsz (1450-1640) korszakai:

¹ Bonfini megírja a **magyarok történetét** Mátyás kérésére (Rerum Hungaricus Decades), Galeotto Marzio **Mátyás jeles, elmés mondásait** örökítette meg. Az egyik efféle bölcs mondása, hogy három dolog van, ami nem kívánatos: a felmelegített mártás, a kiengesztelődött barát és a szakállas feleség. Olvassatok utána, miért... Annak is utánanézhettek, miért állította pellengérré Galeottót a velencei inkvizíció nem sokkal azután, h. visszatért Itáliába...

- **1450-1530** – latin nyelvűség tehát, Mátyás udvara a művelődés központja (Bonfini, Galeotto), ekkor alapítják az Academia Istropolitana (1467)², Mátyás Vitéz János bízta meg az alapítással Pozsonyban. A kor nagy költője **Janus Pannonius**.
- **1530-1570** – a reformáció irodalma, ez **az igazi magyar nyelvű magyar irodalom kezdete**. Bibliafordítások, históriás énekek. **Bibliafordítóink** (csak részleteket fordítottak):

Komjáthy Benedek – Szent Pál leveleit fordítja le

Pesti Gábor – az evangéliumokat fordítja le

Sylvester János – az Újszövetséget fordítja magyarra

Végül a protestáns Bibliát, az egészet **Károli Gáspár** fordítja le 1590-ben, ú Göncz község református lelkésze volt, s a szomszédos faluban, Vizsolyban adták ki a fordítást, ezért **Vizsolyi Biblia** a neve.

A Biblia katolikus verziójának magyarra fordítója **Káldi György** (1626).

A **históriás énekek** történelmi eseményeket, csatákat beszélnek el, amúgy modern Homérosz módjára járták az ország útjait az **énekmondók**. Ide tartozik **Tinódi Lantos Sebestyén**, akinek összegyűjtött énekeit a **Cronica** tartalmazza. (*Eger vár viadaljáról való ének, Az szalkai mezőn való viadalrul...*)

A **széphistóriák** szerelemről s egyéb kalandokról szólnak. **Gyergyai Albert: Árgirus históriája** – ez hatott ugye a Csongor és Tündére többek közt. **Ilosvai Selymes Péter: Az híres nevezetes Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história.**

A reformáció irodalma is ekkor bontakozik ki (1517. október 31. a reformáció emléknapja, ünnepe, Luther tevékenyége, Wittenberg stb.) A magyar irodalomban ezt a vonalat a **prédikátor-költők, prédikátor-írók** képviselik. (**Szkhárosi Horváth András, Sztárai Mihály**). A kor legnagyobbja **Bornemissza Péter**, Balassi nevelője. Nevéhez fűződik az első magyar nyelvű hazafia vers, a **Siralmas énnéköm...** Huszt várában írta (emlékezzünk meg Kölcseyről). Az ország tragédiájáról szól, milyen nehéz egy töröktől, némettől megszállt országban élni. Ebben szerepel először a **Felföld** kifejezés, tehát a Felvidék helyett inkább ti is ezt használjátok, a Felvidék későbbi kreálmány, a Felföld az autentikus... Megírja az első magyar drámát **Magyar Elektra** címmel. Szabadon fordítja Szophoklész Elektráját (*Tragoedia magyar nyelven az Sophocles Electrajabul*). Amikor Semptére került prédikátornak, **könyvnyomtató műhelyt nyitott**.

A reformáció prózairodalmából **Heltai Gáspár** neve emelkedik ki, ő Aesopus állatmeséi nyomán adja ki a **Száz fabulát**, azaz száz állatmesét. A fabulák szereplői állatok, emberi tulajdonságok hordozói, erkölcsi példázatot szűrhetünk le a történetekből.

- **1570-1600** – A magyar reneszánsz fénykora, **Balassi Bálint**
- **1600-1640** – késő reneszánsz, **Szenci Molnár Albert zsoltárai**. A 150 zsoltár fordítja le 130 különféle dallammal. A református felekezet énektára lett ez. Theodor Béza zsoltároskönyve volt az alap. A tiszta, reneszánsz eszmék és műfajok fellazulnak, bonyolultság lép a helyébe, jön a **manierizmus**, amely átmenet a reneszánsz és barokk között. A reneszánsz leszálló ágának is nevezik. Egyre több lesz a dísz, a pompa. E kor nagy költője **Rimay János**, Balassi Bálint tanítványa. Balassi hagyatékának gondozója. Alsósztrégován élt, tehát ő is a miénk.

Janus Pannonius (1434-1472)

² Mátyás már 1465-ben követséget küldött II.Pál pápához, aki engedélyezte is, hogy bolognai mintára egyetemet alapítsanak Magyarhonban. Vitéz Jánosra bízta az alapítást. Végül létrejött, három fakultással működött: bölcsész, jogi és teológia. Mátyás halála után megszűnt az egyetem, utóda, II.Ulászló fegyverek tárolására használta.

Balassi Bálint méltó elődje. **A magyar költészet előfutára, latinul írt, szívében és gondolkodásában volt magyar, nem nyelvében.**

Eredeti neve Csezmiczei János, nem tudjuk, hol született, a Dráva torkolatánál vhol Szlavóniában. Szüleit korán elvesztette anyai nagybátyja, **Vitéz János** nevelte és gondozta, aki nagyváradi püspök volt. Itáliában taníttatta, 8 évig tanult **Ferrarában Guarino da Verona** humanista iskolájában, itt változtat nevet. 15-16 évesen már elismert költő Itáliában, **Padovában** egyházjogot tanul, doktori titulust szerez. Ferrarában százsámra írja erotikus epigrammáit. **VISSZATÉR MAGYARORSZÁGRA (1458, tehát amikor Mátyást királlyá választják)**. Miért? Hisz nagy neve volt Itáliában...Két oka is van:

1. Hogy segítse Magyarországot a török ellen
2. Hogy segítsen a humanizmus elterjesztésében

Magyarországon óriási jövő előtt állt. Vitéz Jánost Mátyás kancellárjává választotta (ő lett az ország második embere Mátyás után), Janus meg pécsi püspöknek nevezi ki 1459-ben. Ő lesz az ország harmadik embere Mátyás és Vitéz János után. Mindvégig sivárnak, ingerszegénynek érzi Magyarországot, **visszavágyik Itáliába**. (Ugye Mátyás udvara csak az 1470-es évektől lesz a humanizmus fellegvára). Ezután bekövetkezik a tragédia. Mátyás követségbe küldi őt a római pápához, azonban kegyvesztett lett Mátyásnál hamarosan, ugyanis összeesküvést szervezett ellene Vitéz Jánossal. Miért? Két oka is van:

1. Janus Vitéz Jánossal elítélte Mátyás nyugati terjeszkedését. Azt szerették volna, ha erejét a török ellen fordítja. S hogy miért? Mert Janusnak a Délvidéken voltak birtokai, amelyeket a török veszélyeztetett.
2. Mátyás pénz kellett a nyugati terjeszkedéshez, ezért a főpapok birtokait is megadóztatta. S tudjuk, milyen tisztsége volt Januséknak...

Végül menekülniük kellett Mátyás elől, Janus Itália felé menekül súlyos betegen, megfázik, **Medvevárában** hal meg, Zágráb mellett.

Költészete

Epigrammákat és elégiákat írt.

Epigrammái:

Pannónia dicsérete

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is ontja a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

Verselemzés: A humanizmus az emberközpontúságot, a természet és az élet szeretetét hirdeti, tiszteli és újjáéleszti az ókori görög és római műveltséget. A kort, amelyben ez az eszme volt uralkodó: rene-szansz kornak nevezzük. (A reneszánsz szó újjászületést jelent.)

Janus Pannonius Pannónia dicsérete című költeményében nem kevesebbet állít magáról, mint hogy Magyarország az ő költészete által válik híressé. Méltán lehetett büszke magára, hiszen már 15 éves korában elismert költő volt. Latin nyelvű munkáit Európa-szerte olvasták.

Magabiztosságának azonban más oka is volt. A korábbi középkori művek szerzőit, alkotóit gyakran nem ismerjük, hiszen a vallásos felfogás miatt bűnnek számított a dicsekvés, az egyén érdemének hangoztatása. Ezzel szemben a reneszánsz kora elismerte az egyéniséget, annak képességeit, tehetségét.

Epigrammáit két korszakra osztjuk:

- **Ferrarai korszak:** *Guarinóhoz, Kigúnyolja Galeotto zarándokútját* (itt Galeotto Marzio római zarándokútját neveti ki Janus, ugyanis Galeotto reneszánsz ember volt, s valószínűleg ateista, ami persze a reneszánsz emberre egyáltalán nem volt jellemző, s Janus szerint csak azért ment Rómába, hogy látványt keltsen), *Kikacagja a római búcsúsokat*
- **Magyarországon írt epigrammák:** *Pannónia dicsérete, Mátyás megválasztása, Egy dunántúli mandulafáról*

Egy dunántúli mandulafáról – elemzés: Természeti jelenség a vers ihletője: Janus pécsi püspök akkoriban, abban az időben a Mecsek lapos lejtőjén valóban láthatott idő előtt virágpompába öltözött mandulafát. A túl korai virágzás a pusztulás képzetét is szükségképpen fel kellett, hogy keltse, s emellé a féltő aggodalom, a részvét, a tragikus vég előérzete magától értetődően társult; az élet két pólusát egyszerre idézte fel a költői képzelet. Saját magához hasonlítja a mandulafácskát. Magyarországra túl korán érkezett, még nem készült fel a humanista eszmék befogadására, ahogy a mandulafácscska is télen kihajt... A mandulafácscska nagyon merész, hogy télen hajt.

Elégiái:

Siratóének anyjának, Borbálának halálára, Mikor a táborban megbetegedett, A lázbeteg Janus, Saját lelkéhez Búcsú Váradtól

Búcsú Váradtól – elemzés: Korai versei közül való. 1451 elején Ferrarából vakációra tért haza, s szabadságát Nagyváradon töltötte. Innen hívta nagybátyja Budára, s ez az alkalom ihlette versírásra. E költői búcsúzás az első, magyar földön született humanista remekmű. Valódi élményt sugall, s hatásos az ellentét, amely gondos szerkesztettség és a költő zaklatott léleállapota között feszül. A vers egész felépítését a motívumok és ez értékek ellentéte uralja. Az első három szakasz a Nagyvárad környéki téli tájat jeleníti meg, amelyen túllendít a refrén felszólítása. Utána az újabb négy szakasz visszairányít Váradhoz; előre-hátra irányuló mozgás jellemzi. Az első vsz.-ban a mély hó, az utazást akadályozó tél a költő szorongását érzékelteti, hogy azután a fagy segítse a gyors repülést. A második és harmadik szakasz feloldó gesztusa is ütköző motívumok sorozatában jelenik meg. A vers második felében a marasztaló értékeket sorolja fel. A megismétlődő útrahívás biztosítja a dinamikát.

Balassi Bálint (1554-1594) – verseit a **Balassa-kódex** őrizte meg

Református család sarja, Zólyom várában született. Szülei Balassi (Balassa) János és Sulyok Anna, három testvére volt. Balassi Bálint akkoriban Magyarország leghatalmasabb ura, hét bányaváros főkapitánya, Ferdinánd király bizalmasa. Fiából, Bálintból egy igazi főúr lett, aki élte a többi főúr vidám, tomboló, fékevesztett életét (mulatozások, nők).

Nürnbergben és Padovában is tanult, tehát a reneszánsz fészékében. **Bornemissza Péter** tanította őt egy időben, aki Balassi János udvarában volt pap. (Ugye az a Bornemissza, aki az első magyar drámát írja, a *Magyar Élekrát*).

Apját 1669-ben letartóztatják, felségárulással vádolják, bebörtönzik, Bornemissza is elhagyja Zólyomot. A Balassi család **Lengyelországba** szökik, ahová később Balassi János is követi őket, mivel megszökik a börtönből. Krakkó újabb fellekvára a reneszánsznak, Bálint sokat tanul, Lengyelországban írja első művét, a **Beteg lelkeknek való füves kertecskét**. Ez a mű egy vallásos elmélkedés fordítása. (a száműzetésben szenvedő szülei fájdalmán szeretne enyhíteni). Pár évvel később Balassi János kegyelmet kap, s Rudolf király koronázási ünnepségén már királyi főajtónálló, Bálint fia táncol az ünnepségen, felfigyelnek rá, udvari pohárnokká nevezik ki.

A következő nevezetes esemény az életében 1575. Gyulafehérváron katonaként **Báthory István erdélyi fejedelem fogságába kerül**, a fejedelem fiaként bánt vele, Balassi részt vett Báthory lengyel királlyá választásán is. (Azért került Erdélybe Balassi, mert apja bizonyítani akarta, hogy mennyire hű a királyhoz, s fiát elküldte egy Báthory elleni katonai vállalkozásba, ahol ugye fogságba esett).

1578-ban ismeri meg nagy szerelmét, Ungnád Kristóf horvát bán feleségét, **Losonczy Annát**.

Imádja a nőt.

Hogy apját végleg tisztázza a vádak alól, hazajön Lengyelországból, Báthory szabadon bocsátja, ám mire hazaér, apja már halott, s nagybátyja kiforgatja a vagyonából, nincstelen lesz szinte. Apja egy csomó lezáratlan ügyet, pert hagy fiára. Elkeseredésében Egerbe megy katonáskodni.

Egri hadnagy is volt tehát, 50 katona parancsnoka volz.

Érsekújvárbán is hadnagyoskodik, itt már 100 katona parancsnoka, de felmentik, mert beleszeret a várkapitány feleségébe.

Kellett a vagyon, **érdekházasságot köt** unokatestvérével, **Dobó Krisztinával**, Dobó lányával, s megrohanja Sárospatak várát, ezt szánta hozományul magának. Persze bevádolják őt, vérfertőzés és felségárulás, még a pápánál is bevádolták, hogy fiát a mohamedán vallás szerint keresztelte meg. A felesége elhagyja, fiát törvénytelenítik. Ekkor hallja, hogy **Losonczy Anna megözevgyült**, elkezd vadul udvarolni neki, de Anna már hallani sem akar az egyre mélyebbre züllőkatonáról.

Balassi visszaroan Lengyelországba, ahol sok-sok futókalandban volt része, a legemlékezetesebb a **Szárkányd Annához** fűződő viszony, ebből születnek a **Celia-versek**. Ráadásul Fulviához is írt szerelmes verseket, de nem tudjuk, ki volt ő.

Hazatér Lengyelországból, ahová ugye önkéntes száműzetésre ítélte magát, Esztergom ostrománál harcol, mindkét lábát ellőtték, egy hétig szenved, sebei elfertőződnek, meghal. Utolsó szavai: „A Te katonád voltam Uram, a Te sereggedben jártam.” A csata veszteséglistáján eképpen szerepel: „Meghalt Balassi Bálint istentelen magyar.”

Költészete humanista költészet nemzeti köntösbe öltöztetve, **verseiben pompázik az egész reneszánsz világ**. Hogy milyen őszinte természet volt, azt szerelmi költészete bitonyítja. **Két ihletője a humanista szerelmi költészet és a virágénekek. Ő fejezi ki először magyarul a lovagi szerelmet**. (nála a hölgy olyan, mint a lovagköltőknél). **Vitézi versében a hazaszeretet először szólal meg magyarul**. Legtöbb verse csak szabad fordítás, ez is tény.

Balassi szerelmi költészete

Igazi reneszánsz költő, a szerelmet az emberi élet legfőbb értékének tartotta. Korai szerelmeit az **achrosztikonokból** ismerjük. (Ha egybeolvassuk a verssorok első betűit lefelé, megkapjuk a nő nevét): **Krusits Ilona, Bebek Judit, Morgai Kata, Csák Borbála...** Erdélyi „fogsága” idején írt hozzájuk verseket. Igen sablonos szerelemes versek ezek. Vak rajongás jellemzi őket, afféle petrarcás szerelem ez.

1578-ban szerelmes lett Balassi, választottja, pedig egy férjes asszony, Losonczy Anna volt. 6 évig tartott a szerelem, verseiben Júliának nevezte Losonczy Annát. Nagyon sok művének ihletője Anna, igazi lovagi szerelem (udvari szerelem) fűzi hozzá, ő volt az egyetlen igaz szerelme. Mikor szerelemükre fény derült, Balassit kitiltották a királyi udvarból.

Az első versek Losonczy Annához az Anna-versek (ez az első szerelmes versciklus a magyar irodalomban). Gyötrődés és reménység váltakoznak a versekben, Anna jóval idősebb Balassinál:

Nő az én örömem, Eredj, édes gyűrűm, Lelkemet szállotta meg nagy keserűség, Az én szerelmesem haragszik most reám...

Fokozatosan elveszti vagyonát, jön Dobó Krisztina. Hozzá, a feleséghez egyetlen verset írt: **Krisztina nevére**. Fia születik, de a felesége elhagyja, Balassi Lengyelországba menekül. Beleszeret **Szárkány Anna**, a **Celia-versek** ihletőjébe. Dembro várában vendégeskedik Wesselényi Ferencnél, az ő felesége volt Szárkány Anna, hát beleszeret. Meg **Fulviához** is ír verseket, de nem tudjuk, ki volt ő.

Majd Anna megözvegyül. Felcsillan a remény Balassi számára. Ekkor születik a Júlia-ciklus. Ő az első a magyar költészetben, aki szerelmét másképp nevezi, ezt egy újlatin költőtől vette át. Ezek a magyar humanista költészet legszebb versei. **Tudatosan tervezte a verciklust, ebben Ady elődje.** 1588-ban pillantotta meg újra Annát Pozsonyban, már Ungnád Kristóf özvegyeként. Annának nem kell a kicsapongó férfi, Balassinak esélye sincs. A júlia-ciklust petrarcai stílusa miatt **magyar daloskönyvnek** is nevezik. Itt teljesedik ki Balassi költészete. A Balassi-strófa itt alakul ki:

Aab ccb ddb, azaz szótagszám szerint: 667 667 667

A legszebb Júlia-versek:

Hogy Júliára talál, Egy kegyes képében, Idővel paloták..., Júlia, két szemem..., Ó, nagy kerek kék ég...

Hogy Júliára talál, így köszöne neki – elemzés: Ez egy énekvers, egy meghatározott, már létező vers fordítása, dallammal együtt. Júliával való találkozását örökíti meg a vers.

Az 1. versszak boldog felkiáltás, a véletlen találkozás által kiváltott üdvözlés. Nincs bevezetője, egy vallomásnak, köszöntésnek fogható fel.

A következő 4 versszakban rengeteg a metafora, ami megfoghatatlan érzelmek teljességét fejezi ki. A metaforák azonosító elemeiben a következők szerepelnek:

a lelki élet értékei (vidámság, édes kívánság, boldogság)

a reneszánsz főúri világ mozzanatai (palotám, jóillatú piros rózsám, gyönyörű szép kis violám)

a női test szépségei (szemldek fekete széne)

és egyéb értékek (a nap fénye, a szem fénye, az élet reménye)

Ezen belül még a bókók szüntelen áradata jellemzi. Érzelmi, hangulati fokozás van benne. Ebben a 4 strófában leírja, milyennek látja Júliát és, hogy milyen nagy hatással van rá. Valamint a felkiáltások megszorodását figyelhetjük meg. Ennek a négy versszaknak az első két strófájában Júlián van a hangsúly, a második két strófájában, pedig a lírai énen van.

Ha megpróbáljuk tagolni a verset, akkor azt leginkább úgy tehetjük, hogy:

Első egység: 1. versszak.

Második egység: 2.-4. versszak.

Harmadik egység: 5. versszak.

Az utolsó, vagyis az 5. versszakban visszavesz a vers a lendületéből, és a lovagi szerelem sablonjai itt nagyon erősek. A találkozás körülményit mutatja be. A műben nincs tragikus szerelem, csakis boldog, önfeledt. Ennek a versnek a zenéjét az ütemhangsúlyos technika hozza létre, amelynek az alapja az, hogy a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakoznak. Alapegysége az ütem. Az ütem pedig szótagokból áll. Az ütem minimum kettő, maximum négy szótagból állhat. Virágmetaforáival hatott a népköltészetre.

Balassi vitézi költészete

Balassi végvári vitéz volt, a végvári vitézek életét élte. Mik a végek? A határ menti végvárak, amelyek kitűntek a török elleni harcban, a végvári vitézek jobbágyok, elszegényedett nemesek voltak, sehonnan sem kaptak anyagi támogatást, az uralkodótól sem, a fegyverzetük is egyszerű. Hazaszeretet és becsvágy fűtötte őket. Balassi Egerben, Érsekújvárbán is vitézkedik. Igazából kevés vitézi jellegű verse van: Borivóknak való, Búcsú a hazájától, s egyetlen igazi vitézi verse, az *Egy katonáéneke (A végek dicsérete)*

Elemzés: 1589-ben a jó hírnevét elveszítette, mindenéből kifosztott Balassi Lengyelországban bujdosott. A haza eddig hiányzott költői szótárából, a szülőháza csak mos szépül “édes hazává”, mikor már hazátlanná vált. Búcsút mond hazájának, barátainak és mindazoknak a dolgoknak, melyeket nagyon szeretett. A költeményből hiányzik a jövő biztató reménye: a költő útja a teljes bizonytalanságba vezet. Csak a visszahúzó, a marasztaló, megszépült emlékek szerepelnek az elégiában: itt a jövőtlen múlt uralkodik. Az utolsó és az utolsó előtti töredékes strófa kivételével mindegyik versszak végén más és más csúcscsúszó van: ez Balassi nyelvi gazdagságát bizonyítja. A “szerelmes ellenség” nyilván Losonczy Anna.

Balassi tulajdonképpen a 16. századi históriás énekek epikus anyagát olvastja lírává.

Az emlékek idézése kiostalta múltjából mindazt, ami szenny, bűn vagy szégyellni való volt, s a jelen szomorúságával szemben felragyogtatta élete valóban múlhatatlan értékeit. A költő katonai-vitézi erényeit senki sem vonhatta kétségbe: emléket állíthatott Egernek, a vitézi életforma már eltűnő hőskorának s önmagának is.

A vers Balassi-strófában íródott, azaz a három sorból szerkesztett versszak minden sora a belső rímek által három egységre tagolódik. Emellett az egész vers háromszor három, tehát kilenc strófából áll. Az egy katonáéneke “hárompillérű kompozíció”, s ez a három pillér az 1., az 5., és a 9. strófa.

Az 1. versszak lelkes kérdése önmagában rejti a választ is. A felkiáltásszerű szónoki kérdés elsősorban a természet harmonikus, egyetemes szépségével érvel a végek élete mellett, felsorakoztatva mindazt, amit a kikelet értékéért az embernek nyújtani tud. A következő szerkezeti egység (2-4.) az első strófa állítását igazolja, részletezi. Mozgalmas képek sorozatában jeleníti meg a végvári vitézek életének mozzanatait: a harci kedvet, a portyára készülést, az ellenség elé vonulást, az éjszakai ütközetet, párviadalokat, majd a csata elmúltával a letáborozást és elnyugvást. Nem titkolja a vitézi élet férfias keménységét és veszélyességét, sőt az sugallják ezek a képek, hogy éppen ezekkel együtt, ezekért is szép a végek élete.

Az 5. versszak a “második pillér”. Az 1. szakaszban a költemény címzettjeihez, a vitézekhez fordul közvetlenül a költő, közvetett címzettjeit, az olvasókat pedig érzelmi érvekkel akarta meggyőzni a végvári élet szépségéről. Most az 5. strófában a részleteket elhagyva, azok fölé emelkedve, a katonáéneke a kor legmagasabb eszményének rangjára emeli. Balassi tudatos szerkesztő művészetére vall, hogy a vers középpontjába helyezi ezt a strófát, melyben az ellenségét kereső, a halál kockázatát is vállaló vitézek erkölcsi nagyságát hirdeti: „Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak.” A „szép tisztesség” és a humanista “hírnév” övezi a katonákat, hiszen harcuk egyszerre jelenti az “édes haza” és a kereszténység védelmét. Balassi fedezi fel a hazáért vívott önfeláldozó küzdelem erkölcsi szépségét, mely hozzátartozott a reneszánsz emberi teljességhez.

A következő nagy szerkezeti egység újra három szakaszból áll (6-8.). Ismét mozzanatos képek peregnek előttünk a katonáénekeből. A korábban felvillanó képekben a vitézi élet kockázatosságának jelzése ellenére ennek az életnek inkább a nyalka hetykesége, férfiasága, uralkodott, az újabb képsorban viszont már árnyoldalai kerülnek előtérbe: “súlyosan vagy az dolog harcokon”, “kemény harcok”, “éhség, szomjúság, nagy hévség”, “véresen, sebeken halva sokan fekszenek” szembevetve a hangulati-tartalmi ellentét a 4. és a 8. versszak zárósoraiban.

Ott: a “nyugszik reggel, hol virradt” s a “mindenik lankadt s fáradt” kifejezések még csak a csataviselések utáni elnyugvást, erőt gyűjtő pihenést jelentik, itt: a “halva sokan fekszenek” s a “koporsója vitézül, holt testeknek” már az örök elnyugvást, a hősi halált tudatják. Csilllogás, tavaszi verőfény övezi a vitézek török elleni küzdelmeit, de ennek az életnek természete és előbb-utóbb szükségszerűen bekövetkező végső állomása a hősi halál.

A harmadik pillér a verset lezáró 9. strófa elragadtatott felkiáltással zengi az “ifjú vitézeknek” “ez világon szerte-szertén” megvalósult hírnevét örök dicsőségét. Ez a nagy erejű érzelmi kitörés egyszerre válasz is a két, hangulatilag

eltérő képsorozatra. Az utolsó sorban már a búcsúzó ,költő fájdalmas rezignációval kíván áldást és hadi szerencsét a végek katonáinak. A vers három tartópillére:

1.

Vitézek, mi lehet ez széles föld felett
szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor az sok szép madár szól,
kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot, az ég szép harmatot
ád, ki kedves mindennél.

5.

Az jó hírért, névért s az szép tisztességért
ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát
mindeneknek ők adnak,
Midőn, mint jó rárók, mezőn széllyel járók,
vagdalkoznak, futtatnak.

9.

Óh, végbelieknek, ifjú vitézeknek
dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerteszerént vagyon
mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencsékkel
áldjon Isten mezőkbe!

Balassi istenes versei

A protestáns Balassi család rekatolizált gyermeke volt Balassi Bálint. Kezdetben zsoldárokat fordít. (Mennyei seregek, boldog, tiszta lelket, Végtelen irgalmú – 50. zsoltár) Házassága idején is születik: *Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét...*

Több vers gyűjteményében találhatóak feltehetően egy vallásos gyűjteménynek képezték volna a részeit. Akad közöttük fordítás is. Balassi a hit után vágyakozik, nála a hit jelenti az Istent. **Balassi keservei, vétkei, könyörgése és perlekedése jelenik meg a versekben.** Távol áll tőle a felekezeti szellem. **Ő egy emberként, egymagában egyedül áll szembe Istennel.** A legszemélyesebb mondanivalóját adja, így a legeredetibb. Istenes versei egész korára jellemzőek. A mélyből feltörő fohászok az Istenhez forduló nem ismeretlen a 16. sz-ban, a reneszánszban sem. Balassi versei is követik a kor szokásait. Különösen sok önálló szubjektív hangot, egyéni bíróságot tartalmaznak. Ez már világi szemléletű segítségre szoruló ember intim beszélgetési kapcsolata Istennel. **Nehezebbnek látja az utat Istenhez, mert mélyen meg van győződve saját bűnösségéről, s egyszersmind kételkedik az üdvözlésében.** Ez az életérzés fejezi ki a **Balassi Bálint nevére** című verse. A 16. sz- i költő fájdalma, panasa két módon jelentkezik: Ha szerelmi csalódás éri, akkor kegyetlen kedveséhez fordul, minden más panaszával Istenhez. Balassi ebben is egyéni, hiszen a rendkívüli mélységű emberi fájdalom, a javulás is szándék, a rendezett élet utáni sóvárgás művészi hangon jelentkezik nála. Verseiben nyoma sincs egyházhoz tartozásnak, egyéni lélekállapotban keresi Istent. Vallásos lírája természetesen reneszánsz jelenség gyakran ő is kevésnek érzi a hitet. Legismertebb istenes versei:

Nincs már hová mennem, Kegyelmes Isten, Adj már csendességet

Balassi megírja a magyar irodalom második drámáját **Szép magyar komédia** névvel. Ez egy pásztordráma, szabadon fordítja Castelletti: Amarillis c. pásztordramáját. Losonczy Annához fűződő viszonya is benne van, bizony. Két szerelmesről szól, Credulusról és Júliáról.

A Balassi-versek csoportosítása – 2 elmélet:

1. **A 3 x 33-as elmélet: Gerézdi Rabán** nevéhez fűződik: Balassi egy 3 x 33 versből és egy bevezető énekből álló versciklust akart létrehozni. Úgy épült volna fel, hogy 33 istenes, 33 elegyes, 33 Júlia-vers szerepelt volna benne.
2. **A 2 x 33-as elmélet Kőszeghy Péter** nevéhez fűződik: A Balassa-kódex szerint Balassi csak 10 istenes verssel készült el...

A szakirodalom megoszlik Balassi költészetét illetően. **Van, aki petrarkistának tartja, van, aki trubadúrnak s van, aki vágánsnak.**

Szöveggyűjtemény

Janus Pannonius: *Búcsú Váradtól*

A végtelen mezőket hó takarja
S a zöld berekre is, hol lomb virított,
Most téli zuzmarás lepel borul rá.
A Kőrös szép, de jobb, ha indulunk tán,
Soká tart, míg elérünk Ister úrhoz;
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

Folyón, mocsáron át gyerünk előre,
A mély tavak fölött is jég feszül már,
S hol imbolygó ladikján félt a gazda,
Most bátran jár-ke, hetvenkedve vágtat
S rugdossa tán a holt hullámok élet;
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

A szél se hajtja úgy a füрге sajkát
(Csapkodhat hozzá még a gyors lapát is),
Ha bíboros vizén a lusta tónak
Zefir szaladgál s fölborzolja bőrét,
Mint kis szánkóm, ha jó lovak röpítik;
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

Búcsúzom én, ti lanyhán buggyanó, dús
Források is; nem terjeng kénszagú köd
Fölöttetek. Be jó is volt szemünkre
A timsós víz, mely csöndesen patakzik
S még orrunkat se bántja tiszta gőze;
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

Isten veled, te híres ritka könyvtár,
Hol ráakadtam annyi régi műre,
Itt szállt meg Főbusz is, hűtlen honához,
S innét a szűzi múzsák sem sietnek
Kasztáliának erdejébe vissza,
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

Búcsúzom tőletek, királyi szobrok,
A tűz sem foghatott ki rajtatok s a
Nehéz romok sem roppantottak össze,
Mikor vad lángok perzselték a várat
S a füstfelhőtől elborult az égbolt,
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

S te is lovas király, rőt vértzetben,
Ki roppant bárdot markolsz harcrakészen,
Kinek márványövezte síri szobrát
Kiverte egykor gyönyörű verejték,
Szent László, oltalmazs s te légy vezérünk:
Fel hát az útra, társaim, siessünk!

Balassi Bálint: *Hogy Júliára talál, így köszöne néki*

az török "Gerekmez bu dünya sensiz" nótájára

1

Ez világ sem kell már nékem
Nálad nélkül, szép szerelmem,
Ki állasz most énmellettem;
Egészséggel, édes lelkem!

2

Én bús szívem vidámsága,
Lelkem édes kívánsága,
Te vagy minden boldogsága,
Véled Isten áldomása.

3

Én drágalátos palotám,
Jó illatú, piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Juliám!

4

Feltámada napom fénye,
Szemüldek fekete széne,
Két szemem világos fénye,
Élj, élj, életem reménye!

5

Szerelmedben meggyúlt szívem
Csak tégedet óhajt lelkem,
Én szívem, lelkem, szerelmem,
Idvöz légy, én fejedelmem!

6

Juliámra hogy találék,
Örömben így köszénék,
Térdet-fejet néki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.

Balassi Bálin: *Egy katonaének*

Vitézek! mi lehet ez széles föld felett
szebb dolog az végeknél?
Holott¹ kikeletkor az sok szép madár szól,
kivel ember ugyan él;²
Mező jó illatot, az ég szép harmatot
ád, ki kedves mindennél.³

Ellenség hírére vitézeknek szíve
gyakorta ott felbuzdúl,
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is
vitéz próbálni indúl;
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik,
homlokán vér lecsordúl.

Véres zászlók alatt lobogós kopiát⁴
vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sík mezőt
széllyel nyargalják, nézik;
Az párducká pákkal,⁵ fényes sisakokkal,
forgókkal⁶ szép mindenik.

Jó szerecsen lovak⁷ alattok ugrálnak,
hogya trombita riadt,
Köztök ki strázsát áll,⁸ ki lováról leszáll,
nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten éjjel csataviseléssel
mindenik lankadt s fáradt.

Az jó hírért-névért s az szép tisztességért
ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát
mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó rárók⁹, mezőn széllyel járók,
vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván örömmel kiáltván
ők kopiákat törnek,
S ha súlyosan vagy az dolog harcokon,

szólítatlan megtérnek,
Sok vérben fertezvén arcul reá térvén
űzöt sokszor megvernek.

Az nagy széles mező, az szép liget, erdő
sétáló palotájok;
Az útnak lese, kemény harcok helye
tanuló oskolájok;
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség
s fáradság: mulatások.

Az éles szabályokban örvendeznek méltán,
mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véresen, sebekben,
halva sokan feküsznek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója
vitézül holt testeknek.

Ó végbelieknek, ifjú vitézeknek
dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerete-szerént vagyon
mindeneknél jó neve;
Mint sok fát gyümölcessel, sok jó szerencsével
áldjon Isten mezőkbe!

Balassi Bálint: *Borivóknak való*

Áldott szép Pünkösdsnek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókot könnyebbítő szele!

Te nyitod rózsákat meg illatozásra,
Néma fülemile torkát kiáltásra,
Fákot is te öltöztetsz sokszínű ruhákba.

Néked virágoznak bokrok, szép violák,
Folyó vizek, kutak csak néked tisztulnak,
Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.

Mert fáradság után füremedt tagokat
Szép harmatos fűvel hizlalod azokat,
Új erővel építvén űzéshez inokat.

Sőt még az végbéli jó vitéz katonák,
Az szép szagú mezőt kik széllyel bójárják,
Most azok is vigadnak, s az időt mulatják.

Ki szép fűvön lévén bánik jó lovával,
Ki vígan lakozik vitéz barátjával,
Ki penig véres fegyvert tisztítat csiszárral.

Újul még az föld is mindenütt tetőled,
Tisztul homályából az ég is tevéled,
Minden teremtett állat megindul tebenned.

Ily jó időt érvén Isten kegyelméből,
Dicsérjük szent nevét fejenkint jó szívből,
Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!"

Balassi Bálint: *Adj már csendességet*

1 Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!
Bujdosó elmémet ódd bútól szívemet, kit sok kín fúr!

2 Sok ideje immár, hogy lelkem szomjan vár mentségére,
Órizd, ne hadd, ébreszd, haragod ne gerjeszd veszttségére!

3 Nem kicsiny munkával, fiad halálával váltottál meg,
Kinek érdeméért most is szükségemet teljesíts meg!

4 Irgalmad nagysága, nem vétkem rútsága feljebb való,
Irgalmad végtelen, de bűnöm éktelen s romlást valló.

5 Jóvoltod változást, gazdagságod fogyást ereszthet-e?
Engem, te szolgádat, mint régen sokakat, ébreszthet-e?

6 Nem kell kételkednem, sőt jót reménlenem ígéd szerint,
Megadod kedvessen, mit ígérsz kegyessen hitem szerint,

7 Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát;

8 Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván, haljak meg nyugodván, bú s kín nélkül!

Bornemissza Péter: *Siralmas énnéköm*

Siralmas énnéköm tetüled megváltom,
Áldott Magyarország, tőled eltávoznom,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Az Felföldet bírják az kevély nímötök.
Szerémségöt bírják az fene törökök,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engömet kergetnek az kevély némötök.
Engöm környülvettek az pogán törökök,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engöm eluntattak az magyari urak,
Kiúzték közölök az egy igaz Istent.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Legyön Isten hozzád, áldott Magyarország,
Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában,
Bornemisza Pétör az ő víg kedvében,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Heltai Gáspár: *Száz fabula*

95 fabula

Egy lúdról és arany ludmonyról

Egy családás jó major ember vala, kinek sok ludai valának. A többi közett vala egy, mely minden nap egy aranymonyat tojik vala. Ennek igen örüle a családás ember. De látván az aranymonyokat, aranynak nagyobb kívánságába esék, és gondolkodni kezdé, honnég jönnének ez igen szép aranymonyok? Gondola ez okáért, hogy a lúd belől rakva volna arannyal, és nem győzi vala várni, hogy minden nap egyet-egyet tojnék, hanem megtekeré a lúdnak a nyakát és egy éles késsel nagy kívánsággal meghasítá a ludat, hogy az aranyat kivennéje egyszersmind belőle. És íme semmit nem találá benne, így vesze el a hasznos lúd tőle, az ő nagy kívánságának általa.

ÉRTELME

E fabula feddi meg a telhetetlenséget és a sok heábalóknak kívánságát, holott az emberek meg nem elégödnék avval, amivel az Úristen megajándékozta őket, hanem azoknak kövüle olyanokra úznak, és olyanokat keresnek, amelyeket az Isten nekik nem engödet. Ennek okáért az Istennek ítéletiből az esik rajtok, nem hogy többet nyerhetnének az ő telhetetlenségöknek kívánságok szerént, hanem azt is elvesztik, ami nálok vagyon. Ez okáért ne légy telhetetlen.